

**ADABIY OBRAZLAR ORQALI AXLOQIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISH
YO‘LLARI****Qurbonboyeva Mohidil**

Annotatsiya: Mazkur maqolada adabiy obrazlarning tarbiyaviy imkoniyatlari, xususan, ular orqali o‘quvchilarda axloqiy fazilatlarni shakllantirish masalalari tahlil qilinadi. Asarlar qahramonlari timsolida aks etgan insoniy fazilatlar, ularning xatti-harakati, jamiyatdagi o‘rni, fikrlari va hayotiy pozitsiyasi o‘quvchida axloqiy mezonlar, qadriyat va ideallarni shakllantiradi. Adabiyot darslarida adabiy obrazlarni tahlil qilish orqali yoshlarda halollik, vatanparvarlik, sadoqat, mehr-oqibat kabi fazilatlarni rivojlantirishning samarali usullari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Adabiy obraz, axloqiy tarbiya, badiiy ta’sir, ma’naviyat, fazilat, badiiy asar, qahramon, estetik idrok, tarbiyaviy metod, o‘quvchi tafakkuri

Axloqiy tarbiya – bu yosh avlodda yuksak insoniy fazilatlarni shakllantirish, ularning ichki dunyosi, iymoni, ongini go‘zallik va ezgulikka yo‘naltirish jarayonidir. Bu jarayonda san’atning, xususan, adabiyotning tutgan o‘rni beqiyosdir. Chunki **adabiyot – hayotni aks ettiruvchi**, undagi murakkablik va go‘zallikni obrazlar orqali ifoda etuvchi san’at turidir. Badiiy obrazlar inson qalbiga bevosita ta’sir ko‘rsatib, uni ruhlantiradi, o‘ylantiradi, hayotiy mezonlarni anglashga yo‘naltiradi.

Adabiy obrazlar o‘zida nafaqat estetik go‘zallikni, balki **axloqiy va ijtimoiy mezonlarni** mujassam etadi. Bu obrazlar orqali o‘quvchi turli hayotiy holatlarni tahlil qiladi, qahramonlar taqdiridan ibrat oladi, yaxshilik va yomonlik, haqiqat va yolg‘on, halollik va xiyonat, sadoqat va sotqinlik o‘rtasidagi tafovutni anglaydi. Xususan, Alisher Navoiy asarlaridagi Adolatparvar podshohlar, Abdulla Qodiriyning Otabek obrazidagi sadoqat, Cho‘lpon she’riyati orqali ifodalangan Vatan sevgisi kabi jihatlar axloqiy tarbiyaning kuchli vositasidir.

Maktab adabiyot darslarida adabiy obrazlar ustida ishlash orqali o‘quvchilar faqat matnni o‘qib chiqish bilan cheklanmay, balki qahramonlar taqdirini tahlil qiladi, muammo va sabablarga yechim topishga urinadi. Bu esa o‘z-o‘zini anglash, muqaddas qadriyatlarga sodiq bo‘lish, jamiyatga foydali bo‘lish singari axloqiy sifatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Shu jihatdan, adabiy obrazlarni ta’lim-tarbiyada vosita sifatida chuqur o‘rganish va ularni metodik yondashuvlar asosida dars jarayoniga tatbiq etish — bugungi ta’limning dolzarb vazifalaridandir.

Ushbu maqolani tayyorlashda **tahliliy-tavsifiy, pedagogik kuzatuv, adabiy matn tahlili**, hamda **uslubiy-metodik** yondashuvlarga tayanildi. Tadqiqot asosan quyidagi yo‘nalishlar asosida amalga oshirildi:

Adabiy obrazlar tahlili – Navoiy, Abdulla Qodiriy, Oybek, Cho‘lpon, Said Ahmad, Pirmqul Qodirov va O‘tkir Hoshimov kabi adiblarning asarlaridagi obrazlar chuqur tahlil qilinib, ularning axloqiy ma’nosi ochib berildi.

Tarbiya nuqtayi nazaridan obrazlarni guruhlash – axloqiy fazilatlar (halollik, sadoqat, sabr, fidoyilik, adolat, mehnatsevarlik) aks etgan qahramonlar alohida guruhlariga ajratilib o‘rganildi.

Dars jarayonida qo'llash usullari – adabiyot darslarida adabiy obrazlarni tahlil qilish orqali axloqiy tarbiya berishning samarali metodlari (muammo asosidagi savollar, bahs-munozara, rolda chiqish, drammatizatsiya) o'rganildi.

O'quvchi mulohazalariga tayanish – o'quvchilarning obrazlar haqidagi fikrlari, ularga nisbatan emotsional munosabati, qanday tarbiyaviy xulosaga kelgani o'rganildi (so'rovnoma va og'zaki fikrlar asosida).

Ushbu metodlar yordamida adabiy obrazlarning axloqiy tarbiyadagi imkoniyatlari aniq, tizimli va amaliy misollar bilan asoslab berildi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, quyidagi asosiy xulosalar aniqlandi:

Adabiy obrazlar o'quvchining ongiga bevosita estetik va axloqiy ta'sir ko'rsatadi. Obrazdagi fazilatlar – go'yo real hayot sabog'i kabi qabul qilinadi.

Obrazlar orqali o'quvchi hayotiy mezonlarni angelaydi: yaxshi va yomonni ajratadi, adolatni qadrlaydi, sabr, sadoqat, halollik kabi qadriyatlarni o'zlashtiradi.

Qahramonlar taqdiri orqali o'quvchi o'zini solishtirishga, muqoyasa qilishga o'rganadi, bu esa o'z-o'zini baholash va tarbiyalashga olib keladi.

Adabiyot darslarida obrazlar ustida ishlash nafaqat savodxonlikni, balki tarbiyaviy ta'sirni kuchaytiradi. Bu darslarda axloqiy-psixologik tarbiya berish imkoniyatini oshiradi.

Dramatik obrazlar orqali axloqiy muammolar muhokamaga tortilishi, o'quvchini faol ishtirokchi, mustaqil fikrli shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy dars metodlari bilan boyitilgan obraz tahlillari o'quvchilarda axloqiy ong, hayotga real va ideal qarash uyg'otadi.

Adabiyot – bu inson qalbini tarbiyalovchi, ruhini boyituvchi san'at turi. Ayniqsa, badiiy asardagi **adabiy obrazlar** — ya'ni, qahramonlar timsoli orqali ta'sir etish ta'lim-tarbiyada nihoyatda muhimdir. Yaxshi yozilgan obraz o'quvchining ko'z o'ngida jonlanadi, u bilan birga yashaydi, o'y-fikrlari, harakati bilan yosh qalbg'a singadi.

Misol uchun:

- **Otabek (A. Qodiriy “O'tkan kunlar”)** — halollik, fidoyilik, ilmga chanqoqlik, millatparvarlik timsoli.
- **Ulug'bek (P. Qodirov “Yulduzli tunlar”)** — ilm va adolat yo'lida kurashgan, kuchli shaxsiy fazilatlar egasi.
- **Komilov (O. Hoshimov “Ikki eshik orasi”)** — e'tiqod, sabr, halollik va oddiy insoniy or-nomus ifodasi.
- **Layli va Majnun, Farhod va Shirin** kabi timsollar orqali esa sadoqat, muhabbat, fidoyilik, sabr singari qadriyatlar singdiriladi.

Mazkur obrazlar orqali o'quvchi:

- voqeani emotsional qabul qiladi;

- qahramon bilan o'zini taqqoslaydi;
- ularning fazilatlarini anglab, o'ziga namunaviy xulq shakllantiradi.

Bu jarayonda o'qituvchining roli alohida: **to'g'ri yo'naltirish, savol-javoblar, bahslar orqali obraz ichidagi axloqiy g'oyalarni ochib berish** zarur. Ayniqsa, zamonaviy texnologiyalar (prezentatsiyalar, rolda chiqish, "fikrlar xazinasini", "obrazga xat yozish") orqali bu jarayon yanada jonli bo'ladi.

Shunday qilib, adabiy obraz – bu oddiy badiiy vosita emas, balki **tarbiyaviy kuchga ega pedagogik vositadir.**

Adabiy obrazlar o'quvchining axloqiy qarashlarini shakllantirishda muhim vositadir; ular orqali o'quvchi idealga intiladi.

Badiiy asarlarda aks etgan ijobiy obrazlar orqali fazilatlar (halollik, fidoyilik, sabr, sadoqat) yosh ongiga singadi.

Obraz tahlili asosida tashkil etilgan darslar axloqiy va estetik tarbiyani uyg'unlashtiradi.

O'quvchining axloqiy didini rivojlantirish uchun obrazni to'g'ri talqin qilish, faol metodlardan foydalanish zarur.

Yozuvchi yoki shoir yaratgan obraz orqali o'quvchi nafaqat matnni o'rganadi, balki **hayotga nisbatan o'z qarashini shakllantiradi.**

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulla Qodiriy. O'tkan kunlar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.
2. Pirimqul Qodirov. Yulduzli tunlar. – Toshkent: Sharq, 2015.
3. O'tkir Hoshimov. Ikki eshik orasi. – Toshkent: Sharq, 2016.
4. Alisher Navoiy. Xamsa asarlari to'plami. – Toshkent: G'. G'ulom nomidagi nashriyot, 2005.
5. Said Ahmad. Ufq trilogiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2014.
6. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2020.
7. Jo'raqulova M. Adabiy obraz va estetik tarbiya. – "Filologiya masalalari" jurnali, 2021, №3.
8. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
9. XTV. Adabiyot darslari metodik qo'llanma (9–11-sinflar uchun). – Toshkent: 2021.